

La tasca del COMEBE

David Tormo

Què fa el Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre? Aquest consorci és un ens format per ens públics: sis ajuntaments i el Consell Comarcal de la Terra Alta, i des del mes de febrer, afortunadament, la Generalitat de Catalunya. Va néixer a l'abril del 2001 amb un objectiu molt clar, que avui dia ha canviat bastant. L'objectiu era crear un conjunt museístic per intentar recuperar aquella part de la memòria històrica que és la batalla de l'Ebre, que a nosaltres, els que vivim al sud de Catalunya, ens afecta moltíssim, no només pel cost humà, que és molt important, sinó també per un cost físic i material. Si algú hi ha anat, sabrà que avui en dia es pot visitar el poble vell de Corbera d'Ebre, però el poble vell de Corbera era tota la comarca. Dels 12 municipis de la comarca, 8 van desaparèixer físicament i es van haver de reconstruir de zero. Per tant, la batalla de l'Ebre va deixar unes petjades i unes empremtes sagnades i destructives a la nostra terra, que a poc a poc vam provar de reconstruir.

"A força de l'erosió de la pluja i del vent ara estan al descobert despulles de combatents de l'Ebre que havien estat enterrats pels seus propis companys"

El primer que vam fer va ser intentar inventariar de quines restes materials disposàvem per organitzar aquest museu. Va ser en aquest tipus de recerca, amb aquest inventari, que ens vam trobar amb una realitat amb la qual no hi comptàvem, i que ens va dur a parlar de la recuperació de la memòria històrica pel que fa als desapareguts. La troballa va ser dura, van ser les restes humanes, els ossos, les despulles de combatents de l'Ebre que havien estat enterrats a les serres, suposem que pels seus propis companys, i que durant 65 anys havien jagut allí. A força de l'erosió de la pluja i del vent ara estan al descobert, és a dir, hi ha espais de la Terra Alta on, caminant per segons quins boscos i segons quines serralades, es poden trobar els cranis, els fèmurs, les costelles d'aquells joves catalans o espanyols, nacionals o republicans, que van perdre la vida en aquell

territori i que hi van ser enterrats. Adonar-nos d'això va comportar que intentéssim donar-li la solució més digna possible.

La idea va ser crear, construir de zero, una ossera on dipositar totes aquelles restes. El monument, desgraciadament, encara no està en marxa, tot i que espero i desitjo que el proper mes de novembre o desembre iniciem les obres per tenir-les acabades el gener o febrer de l'any que ve. Així podríem començar a recuperar aquestes despulles i dipositar-les en un lloc digne, arran de l'ossera. Un cop ja ens havíem posat en aquesta dinàmica de recuperació, el novembre de l'any 2002 vam crear una oficina de desapareguts de la Guerra Civil. La nostra voluntat era treballar amb els soldats i sobretot amb els soldats de la batalla de l'Ebre. La correlació dels fets és bastant lògica: teníem uns cossos però no teníem noms, no teníem cap mena de documentació que ens permetés saber qui eren aquelles persones. I tenim una utopia que encara perseguim, tot i que dubtem si podrem arribar-hi tot sols: és l'anàlisi de l'ADN, que permet les tecnologies modernes i l'evolució de la ciència.

Pendents que aquesta anàlisi de l'ADN algun dia sigui factible, el que vam decidir és construir una ossera, i garantir així la conservació d'aquestes despulles, ben classificades, ben organitzades, perquè el dia de demà, si és possible, es pugui fer. Mentrestant intentem trobar la forma de saber qui poden ser aquests senyors o qui eren aquests senyors, qui eren aquestes joves dels quals només en tenim ossos. La forma va ser demanar ajuda a la societat civil i començar a crear un cens de desapareguts a través de les sol·licituds, de les denúncies -digueu-li com vulgueu- dels familiars de les persones implicades. A dia d'avui són 325 les persones que s'han adreçat a nosaltres per demanar-nos que cerquéssim els seus familiars, que un dia van marxar i que mai no van tornar. El cert és que, tot i que inicialment la nostra feina es limita al sector de l'Ebre, afortunadament les sol·licituds vénen de tot arreu. La batalla de l'Ebre s'emporta el percentatge més elevat de sol·licituds, però hi ha molta gent que ens ha demanat

per cercar els seus familiars al front d'Aragó o a la campanya de Catalunya, que també va ser una etapa molt sagrant a nivell militar. També a d'altres fronts, perquè, com molt bé han dit, els catalans, igual que els espanyols que van venir a lluitar aquí a Catalunya, van anar a lluitar a Astúries, a Madrid, a Guadalajara, a Andalusia, a Badajoz, allí on els va portar l'exèrcit.

Paral·lelament vam veure que era poca cosa tenir aquells noms i anar-los guardant, a l'espera de l'anàlisi de l'ADN, perquè això, conscients de la realitat, podia no arribar mai. Es va decidir endegar el que era la recerca històrica pròpiament dita, és a dir, un buidatge documental, com molt bé ha dit el Jordi Oliva. Una de les feines importants era adreçar-nos als registres civils, sobretot en aquelles poblacions on hi havia hagut hospitals de campanya, i començar a veure què hi podríem trobar allí. Avui dia portem aproximadament nou registres civils buidats on hi havia hospitals de campanya. Ens estem centrant en aquestes poblacions on sabem que hi havia hospitals de sang, hospitals d'infecciosos -les diverses denominacions que se'ls donava en aquell moment- i estem creant una base de dades amb els noms de tots aquells soldats dels quals sabem certament que van morir, perquè hi ha els certificats de defunció. Creuant les dues llistes, avui dia puc dir amb tota la satisfacció del món que hem pogut donar resposta a cinc famílies. Afortunadament ja hi ha cinc famílies més que saben on van morir els seus germans, pares, fills, oncles i que saben on descansen les seves despulles.

Desgraciadament també cal ser realista, sabem que no tots els que van morir a l'Ebre o a d'altres fronts van ser inscrits, com molt bé s'ha dit abans. En el cas de l'Ebre la realitat ens supera, aquests soldats les despulles dels quals hem trobat al mig de la serra mai van ser inscrits, per una senzilla raó: o bé van ser enterrats pels seus propis companys en plena batalla -estem parlant majoritàriament de soldats republicans en plena retirada- o bé van ser enterrats per la pròpia població civil. En la memòria oral, tal com han dit abans, arribem una mica tard per segons quins aspectes, però no tant per segons quins altres. Parlant amb la gent gran de la Terra Alta, ja sigui de Vilalba de Corbera, del Pinell, de la Fatarella, de Gandesa, de qualsevol de les poblacions que va estar a prop del front, expliquen que quan van tornar a casa, després de sis mesos d'estar evacuats, es van trobar: primer, que no tenien casa, ja que la majoria havien estat ensorrades pel bombardejos o saquejades pels soldats siguin d'un bàndol o d'un altre; segon, que els seus camps de conreu s'havien convertit en camps de batalla, amb filats, arbres arrencats, collites perdudes i, el que no esperaven, soldats morts. Van ser ells mateixos els qui es van haver d'encarregar en moltíssimes ocasions de cavar fosses i enterrar aquelles persones que no sabien qui eren i deixar-les allí, a l'espera que algun dia algú els reclamés. 65 anys després encara estan esperant.

La nostra voluntat des del Consorci, un cop tinguem l'ossera acabada, és demanar ajuda a la nostra societat civil, en aquest cas la de la Terra Alta -perquè són ells els qui en tenen coneixement- perquè ens indiquin on descansen aquells soldats que ells mateixos van enterrar. I també aquells cossos que en aquests 65 anys han anat sortint a base de treballar i de llaurar la terra, i que aquella gent, aquells pagesos, amb tot el respecte del món, han anat recollint i han anat dipositant a baix d'un marge, en una zona que no s'ha de conrear i, per tant, mai més els destorbaran. Fins i tot hi ha gent que ens ha explicat, perquè els va enterrar ell o perquè li ha dit el seu pare, que hi ha una zona del seu tros, del seu terreny, que no s'ha llaurat per respecte als 2, 3 ó 4 soldats que sap que estan allí enterrats.

Aquesta és la realitat de l'Ebre. La nostra feina no sabem si donarà els fruits que esperem, és a dir, donar resposta a les famílies que ens demanen ajuda. El que sí sabem és que és l'única cosa que 65 anys després es pot fer per tots aquells que van anar allí a lluitar i a morir. I que 65 anys després aquelles despulles òssies, tant se val si eren de republicans o de nacionals, avui dia ja no tenen color. El problema és el de sempre, l'econòmic: desgraciadament, tot i que parlem de la recuperació de la memòria històrica i de sentiments, ens hem de cenyir a la realitat. Obrir fosses, construir osseres, organitzar equips de recerca, crear bases de dades, qualsevol cosa relacionada amb la memòria històrica, a part del voluntarisme imprescindible i necessari de la societat civil, requereix diners. El Consorci, afortunadament, des del febrer compta amb el suport de la Generalitat de Catalunya. Per tant, la seva aportació econòmica, que no només és del Govern sinó de tots els catalans, considerem que ens permetrà acabar i accelerar una miqueta la nostra feina i donar fruits més aviat.

Desgraciadament no totes les entitats que es dediquen o que tenen els mateixos objectius que nosaltres compten amb aquesta ajuda econòmica. Això és una cosa que s'hauria de fer una mica extensiva o bé coordinar-se des d'algun lloc on tots poguéssim rebre les ajudes necessàries per aconseguir els nostres objectius i donar respostes a la societat.

"Paga la pena desenterrar aquells soldats o valdria més documentar qui són i notificar-ho a les famílies? Són preguntes que em faig quasi bé cada dia"

I el tercer problema és si cal obrir o no cal obrir fosses. Una cosa és parlar dels soldats que resten enterrats fora dels cementiris, en una serralada i en grups mols reduïts; una altra cosa és parlar de les fosses comunes que hi ha dins dels cementiris. En la majoria dels casos; o almenys en els casos amb què nosaltres ens hem trobat fins ara, podem documentar qui hi ha allà dins, però quan parlem de qui hi ha allà dins estem parlant, com en el cas del

Perelló, de 300 cossos, en el cas de Valls de 380, gairebé 400 cossos, com sabem qui és qui? Podrem donar respostes a les famílies? Paga la pena desenterrar aquells soldats que estan allí, o valdria més documentar qui són i notificar-ho a les famílies que pertoquin, si més no perquè sàpiguen on reposen els seus morts? Totes aquestes són preguntes que jo personalment em faig quasi bé cada dia i que de moment ningú ens ha respost. Em sembla que avui seria un bon moment perquè els que som aquí aportem idees i aportem opinions per veure si podem començar a treure l'entrellat d'aquest tema tan important, perquè *després de la recerca hi ha la segona part, que és aquesta i que avui dia queda una mica diluïda.*

UN ANY DESPRÉS

En aquest darrer any el Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre (COMEBE) ha continuat treballant per assolir el seus objectius: la creació d'un conjunt museístic al voltant de la batalla de l'Ebre, i també per donar compliment a la recerca i recuperació de les despulles que resten al nostre territori.

L'Oficina de Desapareguts ha continuat rebent denúncies, que ja superen el nombre de 500, i també s'han assolit noves localitzacions, arribant a les 7, que, tot i ser poques, serveixen per esperonar la nostra feina i continuar treballant.

L'ossera s'està construint, i el gener de 2005 esperem que ja sigui una realitat. Mentre, s'han endegat campanyes per aconseguir la informació necessària entre la societat civil del territori, tot i que el resultat no és tan satisfactori com calia esperar, i s'està treballant per endegar les tasques de recuperació, amb equips professionals, a partir de la propera primavera.

Amb tot, aquesta tasca continua sent lenta i complicada, però no per això en podem desistir, ans al contrari.

David Tormo

Director de projectes del Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre (COMEBE)

En comptades ocasions les despulles dels combatents apareixen senyalitzades amb creus com aquesta, trobada a la zona de la vall dels Rossecs, Corbera d'Ebre. (Arxiu COMEBE)

Restes de les despulles d'un combatent republicà exhumades al terme municipal de Vilalba dels Arcs, partida de la Gaeta, durant les obres d'infraestructura del reg de la Terra Alta. (Arxiu COMEBE)

Restes en superfície de les despulles de diversos combatents a la zona del barranc de Sant Vicent, Corbera d'Ebre. (Arxiu COMEBE)

El pas del temps i els efectes de l'erosió natural del territori fan que algunes de les despulles dels combatents enterrades a la zona aflorin a la superfície. (Arxiu COMEBE)